

СТАВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ДО ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Соловйова Т.Г. аспірант

Запорізький національний університет

У статті в історичному аспекті викладено результати теоретичного аналізу проблеми ставлення українського суспільства до людей з особливими потребами. Результати дослідження виявили: позитивне зовнішнє ставлення до інвалідів деюре, і уникнення тісних контактів з ними, неприйняття де-факто.

Ключові слова: соціальна політика, реабілітація, розвиток, історичний аспект, адаптація, ставлення суспільства, особлива людина.

Соловйова Т.Г. ОТНОШЕНИЕ ОБЩЕСТВА К ЛЮДЯМ С ОСОБЕННЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье в историческом аспекте изложены результаты теоретического анализа проблемы отношения украинского общества к людям с особенными потребностями. Результаты исследования выявили: позитивное внешнее отношение к инвалидам – де-юре, и желание избежать тесных контактов, неприятие – де-факто.

Ключевые слова: Социальная политика, реабилитация, развитие, исторический аспект, адаптация, отношение общества, человек с особыми потребностями.

Solovyova T.G. SOCIAL ATTITUDE TO EXCEPTIONAL PEOPLE: HISTORICAL ASPECT / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article represents the results of theoretical analysis of the problem connected with social attitude to handicapped people through out history. The purpose of the investigation was to determine the relation dynamics between exceptional and non-exceptional Ukrainian population.

Key words: social policies, aftertreatment, development, historical aspect, adapting, social attitude, exceptional person.

Протягом всієї історії людства в суспільстві змінювалось ставлення до людини з обмеженими можливостями. Цей процес триває і сьогодні, коли ставлення до людини з особливими потребами можна вважати двозначним: при загальній гуманізації соціальної сфери особисте ставлення окремої людини до інваліда є байдужим або негативним. Сучасна проблема взаємовідносин суспільства та людини з обмеженими можливостями впливає з цих суперечностей і є актуальною внаслідок збільшення чисельності інвалідів при загальному погіршенні якості їхнього життя в соціальному, економічному, моральному планах.

Дослідженням історичного аспекту ставлення до людей з особливими потребами у своїх роботах приділяли увагу Курбатов В.І., Тетерський С.В., Павленок П.Д., Іванова І.Б. та ін. Важливість вивчення цього питання пояснюється необхідністю розуміння явищ, які є історично закономірними; з'ясуванню соціальних умов розвитку взаємовідносин між людиною-інвалідом і суспільством. Більшість вітчизняних авторів, враховуючи самобутність слов'янської культури, традицій, підкреслюють суттєву відмінність ставлення до людей з особливими потребами від західного зразку [1; 2; 3].

Особливого значення набуває проблема ставлення в суспільстві до дитини з особливими потребами. Процес соціалізації та адаптації такої дитини, ускладнений чинниками природного характеру, сповільнюється негативним ставленням до неї в суспільстві. Для всебічного дослідження та ефективного вирішення цієї проблеми потрібен її аналіз в історичному ракурсі. Тому метою нашого дослідження стало вивчення та аналіз взаємовідносин людини з особливими потребами і суспільства як історико-педагогічної проблеми. Завдання: вивчити історико-філософську та педагогічну літературу з проблем ставлення до інвалідів в суспільстві; визначити сучасні тенденції розвитку взаємовідносин людини з особливими потребами і

суспільства; обґрунтувати основні напрямки роботи соціального педагога для вирішення проблеми.

Різні суспільства по-різному ставилися до людей з фізичними і психічними недоліками. Коран, Біблія розглядають дітей з вадами розвитку, як кару за гріхи батьків. Їх вважали дітьми Бога або дітьми диявола [4]. У часи античності становище дітей з вродженими аномаліями було трагічним. Закони Лікурґа (VIII ст. до н.е.) закріпили право знищувати неповноцінних дітей, які не вважались громадянами, а їхній соціальний статус прирівнювався до статусу рабів, незалежно від того, у якій родині народилися. У Давньому Римі існував звичай утримувати слабоумних в багатих домах для потіхи. У Спарті дітей, які народжувалися з фізичними вадами знищували. Майже у всьому світі, упритул до середньовіччя, до дітей з вадами розвитку ставлення було практично антигуманним. Їх убивали, продавали в рабство, приносили в жертву богам, вважаючи народження такої дитини прокляттям. Батьки мали право позбутися дитини, і суспільство того часу це заохочувало. Слід зауважити, що слов'янські народи і до прийняття християнства були менш жорстокими та агресивними до людей з відхиленнями в розвитку, ставлення до них було терпимим, доброзичливим.

Із приходом християнства поступово змінювалося відношення до людей-інвалідів. Заповідь про любов до ближнього стала в основі цих змін. Милосердя, благодійність розповсюджувались з укріпленням християнського світогляду і були не тільки добродією, але і обов'язком християнина. Значну роль в цьому відіграла церква. Саме вона взяла на себе турботу та догляд за сліпими, глухими, розумово відсталими людьми. Пізніше почали засновуватися світські притулки для дітей з вадами розвитку, спочатку приватні, а з часом все більше уваги таким дітям приділяла держава [1;5;6].

Згідно з літописом в Київській Русі формально початок систематичної церковної благодійності відносять до 996 року, коли князь Володимир Святославович видав указ, щоб церква взяла на себе надання допомоги “убогим”. Цим же документом ухвалюється рішення про те, щоб десята частина казни передавалася до церкви для монастирів, богоділень, притулків, в яких утримуються такі люди. Після хрещення Русі Володимир будував церкви, які стали не тільки оплотом віри, а й основою наукового знання, книжної справи, засновував школи. Про його особисту благодійність говорять багато літописців того часу [2]. У XI ст. у Києво-Печерському монастирі з'являється перший досвід церковного піклування про убогих. Традиційним для київських князів було терпиме, доброзичливе ставлення до цих людей і відсутність активних дій щодо покращення їхньої долі (за виключенням князя Володимира, який запозичив візантійську модель монастирського піклування про “убогих”).

Під час навали татаро-монголів, коли державна система зазнала краху, православна церква стає єдиним притулком для збереження духовності народу. Церква мала розповсюджену мережу монастирів, і, фактично, взяла на себе всю благодійну функцію, користуючись відносно поважним ставленням татарських ханів до духовенства, особливо у перший період свого панування [7].

Із часів правління Петра I благодійність розповсюджується і на світське життя. Виникають не тільки церковні, а й державні заклади для людей з обмеженими можливостями. У Західній Європі відкриваються заклади, які надають соціальну і педагогічну допомогу інвалідам. Епоха Відродження принесла позитивні зміни в становище людей з обмеженими можливостями завдяки ідеям гуманізму, розвитку освіти.

Традиційно на Русі люди, які мали фізичні або психічні вади, були не тільки об'єктом жалю, співчуття. “Так, як відрізнялися їхній зовнішній вигляд та поведінка, так і їх положення в суспільстві було незвичайним, пофарбованим у священний колір печаткою Бога”. Ці люди були позначені Богом, їх оточував ореол святості. Через це

допомога, співчуття до “убогих” були явищем морального порядку. Видатний український філософ Григорій Сковорода говорив про таких людей: “Невже гадаєш, що примилосердна й дбала матір наша природа зачинила їм двері до щастя, ставши для них мачухою?” [8].

Протягом століть світове суспільство проходило путь від байдужості, неприйняття, відкидання людей з обмеженими можливостями до більш гуманного до них ставлення [6]. Якщо з часів Київської Русі основним завданням суспільства було прогнати цих людей та надати їм притулок, то за період з кінця XVIII до початку XX ст. усвідомлюється можливість навчання дітей з вадами розвитку, і на законодавчому рівні визнається право інвалідів на соціальну допомогу і на освіту [9]. Поступово виникли заклади для утримування і освіти інвалідів. Розвиваються три основні напрями допомоги людям з відхиленнями розвитку: християнсько-благодійний (притулки, богодільні), лікувально-педагогічний (спеціальні відділення при лікарнях, школи-санаторії) та педагогічний (школи, дитячі садки, колонії). Церква, держава, громадськість прийняли на себе відповідальність за цих людей. Виникли школи для сліпих, глухих, глухонімих дітей, для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. З XIX століття в багатьох країнах функціонують спеціальні служби допомоги інвалідам.

Соціальна допомога, милосердя, благодійність стали характерними для багатьох країн і народів. Однак, як відмічає В.І. Курбатов, у кожній країні вони мають свою специфіку, традиції, тенденції функціонування і розвитку. Ця особливість визначається системою суспільного устрою і менталітетом [9]. Історично склалося, що в слов'янських народів милосердя було не тільки проявом жалю та співчуття, а й служило засобом духовного очищення, сполучалося з правдолюбством та справедливістю.

До середини XX століття у філософії освіти існувала ідея про соціальну корисність людини. Сутність її полягала у тому, що кожне суспільство має певну кількість людей, які мають фізичні, психічні, інтелектуальні недоліки. Загальна кількість їх зростає, для чого є багато причин: спадковість, природжені аномалії розвитку, зовнішні обставини та ін. Для утримування таких людей у спеціальних закладах, або для виплати соціальних пенсій їм та їхнім опікунам держава витрачає великі кошти. У багатьох розвинутих країнах постає питання про те, що вигідніше: підтримувати цих людей на державному рівні, чи дати їм можливість забезпечувати себе самим. У зв'язку з цим виховання і освіта були спрямовані на те, щоб створити людину для суспільства, без урахування її індивідуальних бажань і потреб. Суспільство диктувало свої вимоги до індивіда, а допомога людині з обмеженими можливостями полягала в прилученні її до суспільно-корисної роботи. До того ж праця такої людини оплачувалася набагато дешевше. Ця ідея, прогресивна у свій час, була дискредитована ідеями расової біології, соціал-дарвінізму, фашизму. В основі фашистської ідеології була необхідність очищення нації від соціально непотрібних, неповноцінних індивідів.

В Україні з приходом Радянської Влади також змінюється ставлення до людей з недоліками. Побудова комунізму вимагає зусиль здорових, сильних членів суспільства. Людина-інвалід не може брати в цьому участь, тому стає тягарем для нового суспільства. Інтереси суспільства вищі за інтереси однієї людини. За таких умов, становище людей з особливими потребами стає надзвичайно хитким, за ними закріплюється статус малоцінності. Формально держава їх підтримує, але по суті відстороняється від їхніх проблем. Суспільство відгортається від людей із вадами розвитку. Школи, інтернати, будинки для дітей-інвалідів ставляться, але на окраїнах міст, подалі від центрів активного громадського життя. Спеціальні школи-інтернати, у яких діти утримувались цілий навчальний рік, повністю ізолювали їх від здорових людей, від родини. Для радянського суспільства був характерний такий термін, позначавший дитину з вадами розвитку, як “дефективна дитина”. Політика держави по відношенню до дітей-інвалідів була частиною загальної політики по відношенню до

всіх категорій неблагополучних дітей. Із “дефективністю” в країні боролись як і з безпритульністю та злочинністю [4; 10; 13].

Як тільки родина дитини-інваліда включається в систему освіти, вона стикається з патерналистичною позицією суспільства. Навчальні заклади закритого типу, рівень освіти недостатній, професійна освіта не дає змоги молоді бути конкурентно спроможною. Як відголоски недалекого минулого, у сучасному суспільстві спостерігається відчужене ставлення до людей з особливими потребами, ігнорування їх проблем, позиція невтручання. Довгий час у вітчизняній та світовій науковій літературі і на повсякденному рівні використовувався термін “інвалід” (від лат. *invalidus* – *бессильний, слабкий*) [5]. Термін протиставляв цю категорію громадян іншій, здоровій частині населення, відображав ставлення до людей з вадами розвитку – *поблажливе, невимогливе*, але при цьому їхнє життя контролювалось здоровими людьми, бажання та інтереси не приймалися до уваги. (На сучасному етапі в зарубіжній літературі термін “інвалід” не використовується, як термін, що виражає соціальну нерівноправність певної категорії громадян).

Система освіти дитини з проблемами розвитку ізольована від системи освіти здорової дитини, педагоги загальноосвітньої школи не готові до роботи з дитиною, яка має особливі потреби в освіті. Те ж саме відбувається в загальних закладах професійної освіти. Відбувається маргіналізація людей з патологією розвитку. Із початку ХХ ст. до 70 рр. поступово визнається можливість навчання всіх дітей з особливими потребами, а не тільки окремих категорій. Педагогіка, психологія, спеціальна педагогіка удосконалюються, розвиваються і з’являється можливість учить дітей з різними порушеннями. Утворюються спеціальні школи для сліпоглухих дітей, для дітей з фізичними недоліками, для дітей, що мають труднощі в навчанні, та ін. Після Другої світової війни приймається Декларація прав людини ООН (1948), де проголошується, що всі люди мають рівні права. Із початку 70-х рр. питання рівних прав людей переходить у питання рівних можливостей [4].

Соціальна політика сучасності все більше звертається до концепції незалежного способу життя, в умовах пріоритету інтересів особистості над інтересами суспільства. Кожна людина, незалежно від її здібностей, соціального статусу, рівня забезпеченості, стану психофізичного здоров’я має всі права викладені в Конституції. Незалежність інваліда повинна бути не тільки матеріальною, але і моральною, правовою, соціальною. Особлива увага приділяється тому, що людина з обмеженими можливостями повинна бути інтегрована у суспільство, а не пристосована до нього.

Сьогодні з’являється все більше суспільних, громадських організацій, утворених для підтримки сімей, які виховують дитину-інваліда. Часто вони є результатом об’єднання зусиль самих батьків. Головною задачею цих центрів стає абілітація, реабілітація та соціалізація дітей з особливими потребами та їх сімей. Останнім часом окремою важливою проблемою постає питання інтеграції дитини в суспільство. У Західній Європі та Америці зараз немає дитячого закладу, у якому поряд із здоровими дітьми не навчалися би діти з особливими потребами. За рубежем процес активної інтеграції людей-інвалідів у суспільство почався 15-20 років тому. Уже зараз, після проведення досліджень, зроблено висновки про те, що соціокультурний рівень і якість життя людей з обмеженими можливостями значно підвищилися. До проблем людини-інваліда оточуючі ставляться з повагою, суспільство стає все більш відкритим для людини з особливими потребами [3].

Стан здоров’я суспільства в цілому та, зокрема, підростаючого покоління має тенденції до погіршення, що неодмінно призведе до народження більшої кількості дітей з вадами розвитку у майбутньому. Уже зараз, кількість інвалідів щороку збільшується приблизно на 250 тис. чоловік [8]. Так, зростає кількість дітей із захворюваннями системи

кровообігу, ендокринної системи, вродженими аномаліями, новоутвореннями та ін. Збільшується загальна захворюваність дітей хронічними хворобами серця, легенів. Важливо відзначити, що погіршення здоров'я пов'язане також з процесом навчання в школі, особливо школі нового типу (ліцеї, гімназії), що пов'язано з навчальним навантаженням. За даними досліджень, кількість здорових дітей серед молодших школярів складає 10-12 %, а к старшим класам зменшується до 5 % [11]. Половина дітей 8-9 років і більше 60 % - 15-16-річних - мають хронічні захворювання. Зростає кількість відхилень у психічному здоров'ї школярів, підвищується рівень наркотизації, алкоголізації. Захворюваність венеричними інфекціями дітей до 14 років збільшилась за останні роки у 2,4 разу. Стан здоров'я дітей не просто погіршується, а стає гострою соціальною проблемою. За даними статистичного щорічника України, кількість дітей-інвалідів віком до 18 років, які отримують соціальні пенсії, складає близько 154 тис. осіб осіб, у тому числі більше 6 тис. у Запорізькому регіоні. Спостерігається тенденція загального зменшення кількості дитячого населення при зростанні кількості дітей з вадами розвитку [11].

Ставлення суспільства до людей з особливими потребами, увага до них та їхніх проблем є мірилом цивілізованості цього суспільства [12]. Спеціальні дослідження, описані в науковій літературі дають змогу виділити декілька факторів, що впливають на формування ставлення до людей з вадами фізичного, психічного та інтелектуального розвитку. Серед них субкультурні розбіжності, філософські, педагогічні вчення та ідеї, формування концепцій щодо соціальної підтримки та ін.

Історико-педагогічний аналіз ставлення до людини з особливими потребами в суспільстві дозволив виявити сучасні тенденції розвитку цих взаємовідносин. Існує певна двозначність у ставленні до інвалідів в суспільстві: позитивне зовні та тенденція до неприйняття й уникнення тісних контактів фактично. Визначаючи основні напрямки і принципи роботи соціального педагога, слід пам'ятати, що інвалідність ставить перед людиною масу проблем у соціально-психологічному плані. Окрім особистих незручностей, пов'язаних з тією чи іншою патологією, практично завжди додається проблема взаємовідносин із суспільством. Слід пам'ятати, що людина інвалід – не обов'язково хвора людина. Часто такі люди мають якийсь недолік (сенсорні, опорно-рухові обмеження, інтелектуальні проблеми, тощо) і при цьому залишаються здоровими.

Невирішеною часткою проблеми залишається аналіз складних стосунків між самими людьми з особливими потребами, а також порівняльний аналіз ставлення до людей з обмеженнями в місті і на селі. Результати таких досліджень будуть корисними для визначення основних напрямків соціальної роботи з такими людьми, дадуть відповідь на ряд питань, що стосуються проблеми інтеграції людини-інваліда в соціум.

Соціальна політика держави повинна бути направленою не на реалізацію принципів ізоляції і компенсації (утримання людей з особливими потребами у спеціальних закладах, спеціалізованих підприємствах; матеріальна підтримка, система пільг), а на сприйняття в суспільстві соціальної моделі інвалідності і принципу активної участі самих інвалідів в організації роботи служб допомоги для них; принципу незалежного життя людей з обмеженими можливостями; а також принципу пріоритету прав і законних інтересів осіб з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова І.Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів.-К.: Логос, 2000.-87с.
2. Павленок П.Д. Основы социальной работы.-М.: ИНФРА-М, 2003.-395с.
3. Samuel A. Kirk., James J. Gallaher Education Exceptional Children.- USA, 1989.-230.

4. Аксенова Л.И., Архипов Б.А., Белякова Л.И. Специальная педагогика.-М.: Академия, 2000.-400с.
5. Галагузова М.А. Социальная педагогика : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2000.- 366 с.
6. Никитин В.Г. Социальная педагогика. – М.: ВЛАДОС, 2001.- 366 с.
7. Тетерский С.В. Введение в социальную работу.-М.: Академ. проект, 2001.-496с.
8. Полтавец В. Соціальна робота в Україні: перші кроки.-К.: Академія, 2000.-236с.
9. Курбатов В.И. Социальная работа.-Ростов н/Д.: Феникс, 2003.-480с.
10. Холостова Е.И., Дементьева Н.Ф. Социальная реабилитация.-М.: Дашков и К°, 2003.-340с.
11. Про становище сімей в Україні. Державна доповідь за підсумками 2000 року.-К.: Шкільний світ.-2002.С.12-16.
12. Петренко Ю.М. Проблемы социализации детей и молодых инвалидов : Материалы науч.-практ. конфер.- Днепрпетровск, 2001.- 42 с.
13. Бридж Д. До і після комунізму: західний погляд на догляд у громаді за дітьми-інвалідами в Україні// Соціальна політика і соціальна робота.-№3,4.-2000.- С.21-35.

УДК: 372.87-057.874

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОБОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Томашевський В.В. к.пед.н., доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Стаття присвячена особливостям організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі і має на меті надати методичну допомогу вчителям середніх загальноосвітніх, художніх та мистецьких навчальних закладів.

Ключові слова: особливості, молодші школярі, організація творчої роботи.

Томашевский В.В. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОЙ РАБОТЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА / Криворожский государственный педагогический университет, Украина.

Статья посвящена особенностям организации творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства в общеобразовательной школе и ставит целью оказание методической помощи учителям средних общеобразовательных и художественных школ.

Ключевые слова: особенности, младшие школьники, организация творческой работы.

Tomashevsky V.V. PECULIARITIES OF CREATIVE WORK'S ORGANIZATION OF JUNIOR PUPILS AT THE LESSONS OF FINE ART / Krivorozhskye State Pedagogical University, Ukraine.

The article is devoted to the definition peculiarities of creative work's organization of junior pupils at the lessons of fine art in the school and put aim to give systematic assistance to teachers of the beginning and art schools.

Key words: peculiarities, junior pupils, organization of creative work

Творча праця, як і будь-які інші форми активного ставлення людини до дійсності, вимагає відповідної уваги, визначення змісту та особливостей її організації. Розуміння